

Poetyka w użyciu

Gerard Ronge

ORCID: 0000-0001-6487-117X

k r y t y k i :

Jerzy Madejski, *Poetyka ekstremalna oraz inne noty o krytyce i liryce współczesnej*, Wydawnictwo Pasaże, Kraków 2021

Poetyka ekstremalna to obszerny zbiór krótkich tekstów krytycznych publikowanych przez Jerzego Madejskiego na łamach polskich czasopism kulturalnych – przede wszystkim „Nowych Książek” i „Kwartalnika Artystycznego”, ponadto pojedyncze recenzje przedrukowane zostały z „Odry” i szczecińskiego czasopisma „Pogranicza”. Decyzja o zebraniu w jednym tomie tekstów powstających na przestrzeni niemal dwóch dekad sprawia, że *Poetyka ekstremalna* staje się swoistym pamiętnikiem intelektualnym jednego z najistotniejszych komentatorów polskiego współczesnego życia literackiego. Jerzy Madejski to wykładowca Uniwersytetu Szczecińskiego specjalizujący się w zagadnieniach związanych ze współczesną poezją i prozą polską oraz z kwestiami łączącymi się z problematyką autobiografii. W ostatnich latach ukazały się jego publikacje książkowe: *Poetologie poststrukturalne. Szkice krytyczne* (Szczecin 2018) oraz *Praktykowanie autobiografii. Przyczyńki do literatury dokumentu osobistego i biografistyki* (Szczecin 2017). Od wielu lat jest również redaktorem ukazującego się w Szczecinie półrocznika „Autobiografia”.

Książka podzielona została na dwie części. W pierwszej, zatytułowanej *O liryce*, zamieszczono czterdzieści cztery recenzje książek poetyckich (nie tylko „nowych” tomików, ale również różnego rodzaju wznowień, wyborów i antologii). Natomiast składającej się z osiemnastu tekstów części drugiej nadano tytuł *O krytyce*, przy czym sam wyraz „krytyka” jest tu rozumiany bardzo szeroko: do wyboru weszły omówienia specjalistycznych książek literaturoznawczych, zbiorów esejów, a również trzech wywiadów-rzek.

Całość poprzedza zwięzły wstęp autora, w którym pokrótce omówił on zawartość zbioru i ujawnił część spośród technicznych aspektów powstawania kolejnych recenzji. Dowiadujemy się, że większość z nich powstała na zamówienie poszczególnych redakcji, nie zaś wskutek własnej inicjatywy krytyka. Jest to o tyle interesujące, że istotnie, jak zauważa sam autor, recenzje wchodzące w skład tomu „tworzą pewną całość”, chociaż konstatacji tej nie towarzyszy żadnego rodzaju deklaracja metodologiczna ani komentarz teoretyczny. Krytyk sugeruje jedynie, że „być może ducha tych zapisków oddaje szkic tytułowy, który jest próbą zrozumienia książki Andrzeja Sosnowskiego, ale aspektowo i całej twórczości tego poety, krytyka i tłumacza”¹. Madejski nie decyduje się zatem wprost wyłożyć programu owej tytułowej „poetyki ekstremalnej” i pozostawia czytelnikowi wysiłek rekonstrukcji zastosowanej w zbiorze

¹ Jerzy Madejski, *Poetyka ekstremalna oraz inne noty o liryce i krytyce współczesnej* (Kraków: Wydawnictwo Pasaże, 2021), 9.

„metody” obchodzenia się z utworami poetyckimi. Na dalszych stronach projektuje jedynie możliwe sposoby użycia skomponowanego przez siebie zbioru, który chciałby widzieć „jako swoisty przewodnik dla recenzenta (a może i początkującego poety)”².

Pomimo że krytyk, jak deklaruje, miał ograniczone możliwości wyboru omawianych książek (z uwagi na fakt, że były to teksty zamawiane przez redakcję), *Poetyka ekstremalna* nie jest zbiorem chaotycznym. Na podstawie wspólnych cech łączących różne spośród omawianych pozycji da się odtworzyć zainteresowania badawcze autora i wskazać na cechy twórców i ich dzieł, które najsilniej przyciągają jego uwagę.

Jak sam przyznaje we wstępie, interesuje go figura „poety uczonego”, która najwyraźniej realizuje się w przypadku twórców łączących zawód poety i akademika. Wiele spośród recenzowanych przez Madejskiego pozycji wyszło spod pióra wybitnych badaczy i badaczek, powszechnie rozpoznawalnych w polskim środowisku literaturoznawczym. Oprócz wyliczanych przez autora we wprowadzeniu wrocławskich historyków literatury warto w tym miejscu przywołać Józefa Franciszka Fertę (recenzja tomiku *Dagerotypy* z 2019 roku)³, Leszka Szarugę (omówienie *Fluktuacji kwantowej* z 2015 roku)⁴ czy Annę Nasiłowską (*Ciemne przejścia* z roku 2018)⁵. Trzeba jednak zaznaczyć, że obecni w *Poetyce ekstremalnej* autorzy funkcjonujący poza strukturami uniwersyteckimi również odznaczają się w znakomitej większości erudycją i świadomością teoretyczną, którą poświadczają swoimi wierszami.

Wydaje się bowiem, że tylko przy wykorzystaniu szerokiego instrumentarium literaturoznawczego możliwe jest tworzenie przekonującej poezji tematyzującej dwa kolejne obszary problemowe zajmujące Madejskiego, czyli autobiografizm i autotematyzm. To w liryce osobistej, w najpełniejszym tego słowa znaczeniu, realizują się podstawowe dla badacza funkcje poezji:

Poezję rozumiem (zgodnie z tym, co dzisiaj akcentują teorie literatury) również jako zapis doświadczeń indywidualnych i zbiorowych. Tu zaprzętają moją uwagę sposoby obiektywizacji tego, co się człowiekowi przydarza (miłość, rozstanie, samotność, cierpienie, rozpacz, ból...). Interesuje mnie zwłaszcza to, jak wiersz staje się niekiedy elementarną formą autobiografii. [...] Zresztą wiadomo, że dzisiaj autobiografizm nie zna granic. A i tradycyjnie liryka jest obszarem piśmiennictwa służącym przedstawianiu i ujawnianiu rozmaitych treści osobistych⁶.

Pytania o to, jakie środki umożliwiają zobiektywizowanie tego, co intymne, oraz czy i w jaki sposób poezja może być środkiem radzenia sobie z najtrudniejszymi przeżyciami, powracają refrenicznie w recenzjach budujących pierwszą część tomu.

Jednak najbardziej charakterystyczną cechą recenzji Madejskiego, która najwyraźniej ukazuje jego metodę czytania tekstów lirycznych, jest sposób, w jaki krytyk posługuje się tradycyjnymi

² Madejski, 11.

³ Madejski, 81–84.

⁴ Madejski, 93–95.

⁵ Madejski, 125–128.

⁶ Madejski, 10.

narzędziami poetyki w jej strukturalistyczno-formalistycznej odmianie. Punktem wyjścia większości zebranych w tomie recenzji jest uważna analiza – również wersologiczna – samej budowy składających się na dany zbiór poetycki utworów i umieszczenie rozpoznanych rozwiązań formalnych w określonym kontekście historycznoliterackim. Następnie krytyk przesuwa się w stronę warstwy znaczeniowej danego utworu, wyodrębnia kluczowe dla niego motywy i topoty i pokazuje, jakiego rodzaju przetworzeniom ulegają one w omawianej twórczości. Dopiero po wykonaniu tej pracy proponuje własną interpretację uprzednio opisanych elementów składowych tekstu poetyckiego. Ten aspekt książki Madejskiego jest ważny przede wszystkim z tego względu, że poprzez konsekwentne stosowanie tej metody udowadnia użyteczność tradycyjnej lektury filologicznej dla odbioru poezji współczesnej. Być może właśnie w tym „powrocie do źródeł” kryje się odpowiedź na pytanie, na czym polega tytułowa ekstremalność wykorzystywanej przez badacza poetyki.

Madejski, jak sam zaznacza we wstępie, często recenzuje poszczególne zbiory poetyckie poprzez drobiazgową analizę pojedynczego utworu. Dla unaocznienia zarysowanej wyżej metody stosowanej przez krytyka w jego zbiorze warto zastosować tę samą zasadę i zaprezentować na przykładzie jednego, charakterystycznego dla książki tekstu poetykę *Poetyki ekstremalnej*.

W taki sposób krytyk otwiera recenzję opublikowanego w 2014 roku tomiku Mieczysława Machnickiego *jest tylko gradobicie i deszcz Perseidów*:

Mieczysław Machnicki doskonali się w sztuce układania decymy, czyli w opisywaniu świata w formie dziesięciowersowej strofy. Nie jest ona używana w polskiej poezji często. Spotkamy ją jednak u Jana Kochanowskiego, występowała też w odach Kajetana Koźmiana i sporadycznie u innych twórców. Co sprawia, że poeta współczesny sięga po wydawałoby się zużyte i нефunkcjonalne rozwiązania wersyfikacyjne oraz estetyczne. Jest się nad czym zastanawiać, bo Machnicki cały tomik wypełnia pięcioma dystychami, które tworzą decymę⁷.

W dalszej części tekstu krytyk przytacza w całości jeden z utworów wchodzących w skład tomiku, którego dominantą semantyczną jest topos ogrodu. Kiedy przechodzi do analizy tekstu, wskazuje na sposób, w jaki opis konkretnej przestrzeni staje się metaforą kosmicznego porządku. Następnie przywołuje dzieła Jarosława Marka Rymkiewicza i Leopolda Staffa jako możliwe inspiracje dla utworu. Po takim obszernym omówieniu pojedynczego utworu formułuje kilka uwag ogólnych na temat całego zbioru:

[...] Czy to nie Jarosław Iwaszkiewicz jako autor oktostychów patronuje poecie piszącemu decymy? I tu bowiem poezja ma być manifestacją wirtuozerii formalnej. I tu najważniejszym aspektem sztuki słowa są: brzmienie, rytm, eufonia. [...] Zresztą Machnicki jakby chciał scalić rozmaite wersje estetyzmu. Znajdziemy u niego konceptyzm barokowy. Jeden z liryków opiera się na równoległym skonstruowanych wersach, zaczynających się „jeśli mi czegoś szkoda...” (s. 26). Spotkamy też utwór, w którym kolejne wersy scalone są jednym spójnikiem (polisyndeton). [...] To prawda, że w takiej odmianie estetyzmu niejako zaciera się wyrazistość podmiotu. W rezultacie pytamy, kto do nas mówi i kto układa nam strofy⁸.

⁷ Madejski, 61.

⁸ Madejski, 62–63.

Na drugą część *Poetyki ekstremalnej* składają się głównie (choć nie wyłącznie) omówienia publikacji poświęconych konkretnym poetom przedstawianym w monograficznym lub quasi-monograficznym ujęciu. Do wyboru osiemnastu szkiców weszły recenzje książek poświęconych między innymi Tadeuszowi Różewiczowi, Stanisławowi Barańczakowi, Zbigniewowi Herbertowi, Ryszardowi Krynickiemu czy Ewie Lipskiej. Należy docenić, że w każdym z tekstów Madejski stara się przybliżyć sylwetkę badacza lub badaczki stojących za publikacją i wskazać na ich wcześniejsze dokonania naukowe.

W znakomitej większości omówienia wchodzące w skład rozdziału *O krytyce* są życzliwe autorom recenzowanych publikacji, choć nie są one pozbawione zastrzeżeń czy polemik. Jeden tekst jednak wyraźnie różni się pod tym względem od pozostałych. Książka Jana Marxa *Pomiędzy wieżą Babel a wieżą z kości słoniowej. O poezji Tadeusza Różewicza z 2008 roku* została przez Madejskiego bezlitośnie zmiażdżona. Krytyk nie znalazł choćby jednego argumentu w jej obronie. Swoją atak autor *Poetyki ekstremalnej* przeprowadza w sposób elegancki i niewykraczający poza konwencje krytycznego dyskursu, jednak kontrast z pozostałymi tekstami i fakt, że jest to właściwie jedyna jednoznacznie negatywna recenzja w całej książce, sprawiają, że szkic ten wywołuje pewne zdziwienie.

Poetyka ekstremalna jest bez wątpienia publikacją udaną. Madejski dotrzymał obietnicy wyartykułowanej we wstępie do swojej książki i stworzył przewodnik dla krytyków prezentujący „na przykładzie”, jak pisać o wierszach i tekstach dyskursywnych poświęconych literaturze. Jest to publikacja fachowa i stworzona przez erudytę i jako taką należy ją uznać za specjalistyczną książkę krytycznoliteracką. Z tego względu trudno zgodzić się z Pawłem Próchniakiem, który we fragmencie recenzji naukowej przedrukowanej na okładce *Poetyki ekstremalnej* stwierdza, że zawarte w niej szkice „szukają rezonansu ze światem poza akademią”. Przy wszystkich jej walorach trudno sobie wyobrazić, by książka ta mogła być pomocna dla czytelników nieposługujących się profesjonalnym, humanistycznym warsztatem. Jednak dla wszystkich tych, którzy zawodowo zajmują się czytaniem i pisanem o literaturze, *Poetyka ekstremalna* jest zbiorem modelowych „miniatur krytycznych” (jest to sformułowanie, którym sam Madejski trafnie określił swoje teksty), mogącym w doskonały sposób posłużyć do szlifowania własnego warsztatu.

Bibliografia

Madejski, Jerzy. *Poetyka ekstremalna oraz inne noty o liryce i krytyce współczesnej*. Kraków: Wydawnictwo Pasaże, 2021.

SŁOWA KLUCZOWE:

Jerzy Madejski

recenzja

KRYTYKA LITERACKA

ABSTRAKT:

Tekst jest recenzją zbioru szkiców krytycznych autorstwa Jerzego Madejskiego pod tytułem *Poetyka ekstremalna oraz inne noty o liryce i krytyce współczesnej*. Na antologię składają się czterdzieści cztery recenzje książek poetyckich oraz osiemnaście omówień pozycji literaturoznawczych, które publikowane były przez autora w różnych czasopismach literackich, między innymi w „Nowych Książkach”, „Kwartalniku Artystycznym” czy „Odrze”. Recenzowane teksty Jerzy Madejski poddaje wnikliwej, filologicznej lekturze, po której dopiero stawia własne hipotezy i proponuje swoje interpretacje. W rezultacie *Poetyka ekstremalna* staje się swoistym *vademecum*, które może być z powodzeniem wykorzystywane przez kolejne pokolenia recenzentów i recenzentek jako poradnik pisania tekstów krytycznoliterackich.

lektura filologiczna

MINIATURA KRYTYCZNA

NOTA O AUTORZE:

Gerard Ronge (ur. 1994) – literaturoznawca, doktor nauk humanistycznych, adiunkt na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Absolwent Międzyobszarowych Indywidualnych Studiów Humanistycznych i Społecznych macierzystej uczelni. Autor artykułów naukowych, publikowanych między innymi w czasopismach „Forum Poetyki”, „Literatura i Kultura Popularna”, „Studia Norwidiana”. Kilkukrotny laureat stypendium Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz programu „Diamentowy grant”.